

М. В. Бойченко,
доктор економічних наук,
НТУ «Дніпровська політехніка» МОН України, м. Дніпро

ШЛЯХИ ВИХОДУ З КРИЗИ ГІРНИЧОДОБУВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО ЇХ РОЗВИТКУ

Українська вугільна промисловість попри всі програми її розвитку вже багато років знаходиться у катастрофічному стані. В останні ж роки події на сході додатково негативно вплинули на її стан, який ще й зазнав суттєвих змін порівняно з довоєнним періодом через скасування дотацій на видобуте вугілля та впровадження нового механізму ціноутворення на вугільну продукцію. Однак кошти на підтримання вітчизняної вугільної промисловості з державного бюджету виділяються й до цього часу, але докорінно змінився механізм їх реального надання. Наразі кошти, що раніше призначалися на капітальне будівництво, на освоєння нових родовищ вугілля, йдуть на виплату заробітної плати шахтарям. А зношеність основних фондів, застарілі технології видобування вугілля, надзвичайно висока його собівартість, збитковість гірничодобувних підприємств державного сектору, неефективне управління цими підприємствами, нерозвиненість ринку вугілля – все це також не тільки стримує розвиток вугільної галузі, а й погіршує її стан ще більше.

Вчені приділяли й приділяють багато уваги як проблемам цій стратегічно важливої для держави галузі, так і проблемам розвитку окремих гірничодобувних підприємств, надають пропозиції щодо перспектив розвитку галузі в цілому, досягнення стабільної та ефективної роботи її підприємств. Не можна не відмітити роботи таких вчених, як Г. Вербицька [1], О. Кравець [2], В. Лисяков [3], Г. Півняк [4, 5], І. Сапицька [6], Темченко [7], О. Трифонова [2], Швець [8] та ін.

Тобто наразі вирішуються тактичні соціальні проблеми вугільної галузі, але попри всю їх важливість надзвичайно актуальним є пошук шляхів можливого розвитку української вугільної промисловості, в першу чергу кожного окремого гірничодобувного підприємства.

Офіційні статистичні дані свідчать, що в українській економіці останнім часом спостерігається певне зростання виробництва, але це не стосується вугільної галузі. Так, за 2017 рік в Україні було видобуто вугілля на 406 тис. т менше ніж планувалося (98,9% від плану) та на 5948 тис. т менше ніж за 2016 рік. По підприємствах державного сектору взагалі план 2017 року було виконано на 84,2%, а видобуто ними на 16,4% менше ніж за 2016 рік. Також зафіксовано надзвичайно високу та постійно зростаючу собівартість видобутку вугілля, яка у 2017 році перевищувала ціну на нього в 1,6 раза.

Але вже у 2018 році Міністерство енергетики та вугільної промисловості України підвищило граничну ціну на вугілля, вироблене державними вугледобувними підприємствами до 2535 грн за тонну (без ПДВ і витрат на транспортування) при середній калорійності українського вугілля газової групи 5200 ккал. У відомстві зазначають, що така ціна відповідає цифрі, розрахованій за методикою НКРЕКУ («Роттердам +») для грудня 2017 – березня 2018 року. Разом з тим, прогнозована собівартість виробництва вугілля на державних шахтах в 2018 році становитиме 2937,3 грн за тонну.

Так, фінансово-економічний механізм функціонування, в першу чергу державних підприємств, є тимчасовим, оскільки Міністерство енергетики та вугільної промисловості України оприлюднило проєкт Концепції державної цільової економічної програми реформування вугільної промисловості до 2020 року, відмітивши як об'єктивні, так і суб'єктивні причини кризового стану галузі.

До об'єктивних належать:

складність гірничо-геологічних умов видобутку вугілля;

вкрай недостатні обсяги капітальних вкладень у нове будівництво та на відновлення основних фондів вугледобувних підприємств;

недосконалість цінової і тарифної політики залежно від енергетичної цінності вугільної продукції та непрозорості ринку;

відсутність коштів для придбання та впровадження сучасної високопродуктивної очисної та прохідницької техніки, транспортних засобів, а також новітніх технологічних рішень ведення видобутку вугілля;

відсутність будь-яких реальних кроків щодо приватизації шахт;

перебування майже всього майна підприємств під арештом або у податковій заставі;

втрата кадрового потенціалу вугільної галузі через падіння престижності шахтарської праці, відсутність навчальної бази і невідповідність рівня професійної підготовки працівників потребам інноваційного розвитку вугледобувного виробництва.

Проєкт Концепції передбачає три варіанти розв'язання існуючих проблем, один з яких визнано оптимальним і яким задекларовано:

удосконалення нормативно-правової бази для прискорення реструктуризації збиткових шахт;

оптимізація непрофільних активів вугледобувних підприємств;

підвищення інвестиційної привабливості вугледобувних підприємств;

вироблення механізму соціального захисту вільних працівників та розв'язання екологічних проблем;

прискорення підготовки шахт до приватизації; визначення конкретних заходів зі зменшення собівартості готової товарної вугільної продукції;

приведення ціни товарної вугільної продукції до економічно обґрунтованого рівня [9].

Цілком зрозуміло, що Концепція не може містити в собі конкретних шляхів розв'язання проблеми, тому доцільно більш детально розглянути можливість реалізації задекларованих цілей оптимального варіанту.

Удосконалення нормативно-правової бази для прискорення реструктуризації збиткових шахт

Нормативно-правова база потребує удосконалення не тільки на шляху прискорення реструктуризації збиткових шахт, у тому числі їх ліквідації, яка потребує довгострокової відповідальності за соціально-економічне відродження моноіндустріальної території. На законодавчому рівні повинні бути врегульовані питання виплати заборгованості по заробітній платі, компенсації робітникам при їх звільненні, допомоги на перенавчання або переселення; створення робочих місць у приватному секторі; реалізації програм можливого працевлаштування або переселення; створення бізнес-інкубаторів для перенавчання; надання мікрокредитів, грантів для відкриття бізнесу; створення спеціальних зон для розвитку підприємництва.

Враховуючи той факт, що після ліквідації гірничодобувного підприємства залишаться великі обсяги відходів вуглевидобутку, потребує вдосконалення нормативно-правова база сфери управління відходами в Україні [10].

Оптимізація непрофільних активів вугледобувних підприємств

Непрофільні активи гірничодобувних підприємств не повинні стати тягарем для місцевих органів влади, вони потребують ретельного аудиту щодо можливості створення на їх базі малих підприємств для розвитку інфраструктури міста або надання побутово-культурних послуг.

Підвищення інвестиційної привабливості вугледобувних підприємств

Перш за все потрібно оцінити інвестиційну привабливість гірничодобувних підприємств на підставі гірничо-геологічних і виробничо-технічних показників, бо без сумніву технічний стан, виробничий потенціал, запаси вугілля, його якість є для інвестора визначальними так само, як і фінансові показники роботи підприємства. Це дозволить визначитися з можливими шляхами підвищення інвестиційної привабливості гірничодобувного підприємства за рахунок впровадження новітніх технологій,

сучасної ефективної техніки видобування вугілля, раціонального використання виробничого потенціалу.

Враховуючи вимоги сьогодення, також потрібно встановити наскільки технології видобування вугілля на цьому підприємстві є безвідходними, ресурсозберігаючими тощо. Також треба оцінити перспективу повторного використання відходів вуглевидобутку. Наприклад, шахтна вода, вентиляційне повітря, терикони, супутні породи є невичерпними джерелами низькопотенційного тепла, яке може бути використано на гірничодобувних підприємствах для впровадження теплонасосних установок гарячого водопостачання або для заміни природного газу і вугілля на опалення в котельнях міст [11]. Тобто можливість використання відходів вуглевидобутку може значно підвищити інвестиційну привабливість підприємства.

Ще одним з шляхів підвищення інвестиційної привабливості гірничодобувних підприємств є досягнення ними енергоефективної роботи [7].

Оптимізація можливих ризиків також буде сприяти підвищенню інвестиційної привабливості гірничодобувних підприємств [1].

Але більшість заходів із підвищення інвестиційної привабливості гірничодобувних підприємств потребують значних коштів. Тому слід запропонувати інвестору певні преференції та пільги, які доцільно законодавчо закріпити у нормативно-правових документах. Тим більше, що інвестор на законній підставі може брати у концесію шахту або окрему лаву, використовуючи схеми типу ROT (rehabilitate-operate-transfer: віднови-експлуатуй-поверни), на умовах здійснення модернізації, експлуатації протягом обумовленого періоду і передачею об'єкта державі (або без такої – у форматі ROO, що означає rehabilitate-own-operate: віднови-володій-експлуатуй) [12].

Якщо ж окремого інвестора (наприклад, венчурний фонд) не задовільнить можлива інвестиційна привабливість гірничодобувного підприємства, то доцільне застосування акціонерного краудінвестингу як найбільш сучасного виду приватно-публічного партнерства [13].

Інвестиційну привабливість гірничодобувного підприємства можна підвищити за рахунок запровадження звітності GRI (Global Reporting Initiative) – Міжнародного стандарту звітності в сфері сталого розвитку – рівня A+, коли звіт буде містити не тільки стратегію розвитку й повну характеристику підприємства, а й показники результативності економічної, екологічної та соціальної складових менеджменту, дані щодо підходів до організації праці, дотримання прав людини, відповідальності перед суспільством та за продукцію свого підприємства, тобто за її якість, та пройде зовнішнє рецензування [14].

Вироблення механізму соціального захисту звільнених працівників та розв'язання екологічних проблем

Досвід та приклади закриття шахт в Європі доводять, що сплановане закриття дозволяє покращити інфраструктуру та відкрити нову промисловість до скорочення зайнятості у вугільній галузі, а також, дає можливість шахтарям ще до звільнення оволодіти новими вміннями, потрібними для подальшої роботи. До вирішення цієї проблеми потрібно залучати не тільки керівництво галузі та окремої шахти, а й місцеві органи влади, профспілки та громади міст з метою врахування місцевих особливостей щодо диверсифікації економіки.

Механізм соціального захисту повинен враховувати соціальні впливи і впливи на окрему особу в широкому контексті, а також можливість перенавантаження місцевих постачальників соціальних послуг; відповідну оцінку ресурсів на покриття соціальних витрат і соціальних послуг, які раніше надавало саме підприємство. Ці кошти зрештою надаються більш широкій групі, не тільки шахтарям, тому вони повинні бути надані до початку масових звільнень.

Розроблений механізм має бути інклюзивним, тобто він повинен будуватися на принципах гендерної рівності та недискримінації, особливо у відношенні до найбільш вразливих груп, наприклад, старших за віком робітників або робітниць, травмованих на підприємстві, які стали інвалідами внаслідок цього.

Важливим заходом є постійний моніторинг соціального впливу та ефективний нагляд за реалізацією механізму соціального захисту, тобто прозорість інформації.

Механізм розв'язання екологічних проблем гірничодобувних підприємств повинен включати найбільш ефективні економічні інструменти, що застосовуються в зарубіжних країнах. Це: екологічні податки, платежі і штрафи; дозволи; компенсації та субсидії.

Прискорення підготовки шахт до приватизації

Для прискорення підготовки гірничодобувних підприємств до приватизації їх слід розподілити на перспективні шахти, які мають значний обсяг промислових запасів вугілля і можливість в найкоротший строк виходу на беззбитковий рівень роботи, та неперспективні шахти.

Неперспективні шахти в свою чергу доцільно розподілити на шахти, що підлягають:

консервації (в разі відсутності покупця під час проведення приватизації, та за умови визначення техніко-економічного обґрунтування можливості відновлення їх діяльності у короткостроковій перспективі на прибутковому рівні без залучення державної підтримки). Тобто, це шахти з низькими техніко-економічними показниками, високим рівнем зношення шахтного фонду, необхідним значним об-

сягом капітальних інвестицій для виведення шахти на беззбитковий рівень роботи та великим обсягом запасів вугілля;

ліквідації. Це шахти, які відпрацьовують залишкові обсяги промислових запасів або не мають можливості виходу на беззбитковий рівень роботи.

Визначення конкретних заходів із зменшення собівартості готової товарної вугільної продукції

Існує багато наробок українських вчених щодо цього питання. Наприклад, обґрунтованим та економічно ефективним є запропонована методика аналізу та планування витрат на основі концепції цільової собівартості [2, с. 150-157].

Приведення ціни товарної вугільної продукції до економічно обґрунтованого рівня

Формування ціни електроенергії в Україні через впровадження формули ціноутворення «Роттердам +» створює більш сприятливі умови для активізації вуглевидобутку в Україні, стимулюючи конкуренцію. Є певні сподівання, що застосування цієї формули поступово приведе ціну товарної вугільної продукції до економічно обґрунтованої.

На тлі непростой ситуації у вугільній галузі існує загроза стихійної ліквідації вугледобувних підприємств, які не зможуть адаптуватися під нові реалії ринку і швидко провести усі необхідні зміни у своїй організаційній структурі та бізнес-процесах, що призведе до негативних соціально-економічних наслідків.

Тому перед остаточним затвердженням Концепції державної цільової економічної програми реформування вугільної промисловості до 2020 року її доцільно винести на публічне обговорення з метою максимального можливого при її реалізації створення привабливих умов для приватизації гірничодобувних підприємств з виробничим потенціалом, який забезпечить енергетичну безпеку країни; повного, своєчасного та безперервного задоволення зростаючих потреб національної економіки якісною вітчизняною вугільною продукцією при максимальному рівні промислової та екологічної безпеки.

За таких умов виконання державної цільової програми дозволить оптимізувати та поступово припинити державну підтримку вугільної галузі, а гірничодобувним підприємствам досягти стійкого розвитку.

Література

1. **Вербицька Г.Л.** Удосконалення методу оптимізування інноваційних ризиків гірничодобувних підприємств в умовах невизначеності. *Науковий вісник НГУ: економіка та управління*. 2017. № 3. С. 114-121.
2. **Трифонов О.В., Кравець О.Ю.** Управління потоками вугільної продукції та стійким функціонуванням збиткових шахт України: монографія. Дніпро: НГУ, 2014. 202 с.
3. **Лысяков В.Ф.** Перспективные направления достижения стабильной работы угольных предприятий. *Научные работы*

ДонНТУ: серія економічна. Вип. 41. С. 55-61.

4. **Півняк Г.Г., Пілов П.І., Пашкевич М.С., Шашенко Д.О.** Synchro-mining: цивілізоване вирішення проблеми сталого функціонування гірничодобувних регіонів. *Науковий вісник НГУ*. 2012. С. 131-138.

5. **Півняк Г.Г., Шашенко О.М., Пашкевич М.С.** Synchro-mining: концепція системного державно-приватного партнерства для розвитку гірничодобувних підприємств та регіонів. *Форум гірників - 2013: матеріали міжнар. конф.* (м. Дніпропетровськ, 2-5 жовтня 2013 р.). Дніпропетровськ, 2013. Т.1. С. 7-17.

6. **Сапицкая И.К.** Ключевые аспекты системы управления угольными шахтами: стратегия и структура. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2015. Вип. 1 (11). С. 108-113.

7. **Темченко О.А.** Перспективи стійкого розвитку вітчизняних гірничорудних підприємств у контексті підвищення енергоефективності їх діяльності. URL: <http://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/20225>.

8. **Швец В.Я., Папіж Ю.С.** Сталий розвиток гірничодобувних підприємств в сучасних економічних умовах. *Сталий соціально-економічний та екологічний розвиток: від теорії до практики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпропетровськ, 13-14 листоп. 2014 р.). Дніпропетровськ, 2014. С. 22-24.

9. **Концепції** державної цільової економічної програми реформування вугільної промисловості до 2020 року (оновлена). URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publist/article?art_id=245127741&cat_id=244916227.

10. **Трушкіна Н.В., Кочешкова І.М.** Нормативно-правове регулювання розвитку сфери управління промисловими відходами в Україні. *Вісник економічної науки України*. 2017. № 2 (33). С. 97-102.

11. **Красник В.Г.** Перспективні інноваційні проекти у вугільній промисловості. *Застосування публічно-приватного партнерства у сфері інноваційного розвитку вугільної промисловості: колективна монографія*. Київ: ІЕП НАН України, 2017. С. 83-94.

12. Делмон Дж. Государственно-частное партнерство в инфраструктуре: практ. рук-во для органов гос. власти. Астана: ИЦ «Апельсин», 2010. 261 с.

13. **Кочешкова І.М.** Застосування краудінвестингу при впровадженні великих інноваційних проектів у вугільній промисловості. *Застосування публічно-приватного партнерства у сфері інноваційного розвитку вугільної промисловості: колективна монографія*. Київ: ІЕП НАН України, 2017. С. 136-147.

14. **RG.** Руководство по отчетности в области устойчивого развития. 2000–2006. GRI. Version 3.0. URL: <https://www.globalreporting.org>.

Бойченко М. В. Шляхи виходу з кризи гірничодобувних підприємств для досягнення сталого їх розвитку

У статті акцентовано увагу на кризовому стані гірничодобувних підприємств, визначено проблеми їх розвитку та основні цілі реструктуризації вугільної галузі. Обґрунтовано основні шляхи досягнення цих цілей, створення привабливих умов для приватизації гірничодобувних підприємств з виробничим потенціалом, який забезпечить енергетичну безпеку країни та їх сталий розвиток.

Ключові слова: гірничодобувні підприємства, кризовий стан, шляхи виходу, сталий розвиток.

Бойченко Н. В. Пути выхода из кризиса горнодобывающих предприятий для достижения устойчивого их развития

В статье акцентировано внимание на кризисном состоянии горнодобывающих предприятий, определены проблемы их развития и основные цели реструктуризации угольной отрасли. Обоснованы основные пути достижения этих целей, создания привлекательных условий для приватизации горнодобывающих предприятий с производственным потенциалом, который обеспечит энергетическую безопасность страны и их устойчивое развитие.

Ключевые слова: горнодобывающие предприятия, кризисное состояние, пути выхода, устойчивое развитие.

Boichenko M. The ways of egress of mining enterprises from crisis in order to provide their stable development

The content of the article is concentrated on the crisis of mining enterprises, specifies the issues of their development as well as the main objectives of coal industry restructuring. The basic ways are grounded for these objectives' achievement, and attractive environment arrangement to privatize mining enterprises having production potential that would ensure their stable progress and national energy security.

Keywords: mining enterprises, crisis, ways of egress, stable development.

Стаття надійшла до редакції 03.07.2018

Прийнято до друку 11.09.2018